

שפוך את לבך: התבודדות אצל ר' נחמן מברסלב

והשפעתה על האדמו"ר רבי קלונימוס קלמיש מפיאסצנא¹

האדמו"ר מפיאסצנא, ביוגרפיה קצרה²

הרב קלונימוס קלמיש שפירא [להלן ר' קלונימוס] נולד בגרודז'יסק, פולין בשנת תרמ"ט (1889) לרבי אלימלך מגרודז'יסק, שהיה ידוע בזמנו כזקן האדמו"רים של פולין. ר' קלונימוס היה מגזע של רבים מהאדמו"רים הגדולים של פולין. נכללים בכך: ר' אלימלך מזלינסק, החוזה מלובלין, המגיד מקוז'ניץ, ור' קלונימוס קלמן הלוי אפשטיין מקרקוב (מחבר הספר מאור ושמש) שעל שמו הוא נקרא. כל האמורים לעיל השפיעו רבות על מחשבתו, מעשיו והפרקטיקות שלו, כמו גם כתיבי האסכולות של חב"ד וקרלין. הרבי התייתם בגיל צעיר, הוא קיבל את תפקיד האדמו"ר בפיאסצנא בשנת תר"ע (1909), וזמן קצר לאחר מכן מונה גם לרב העיר. במהלך חייו הוא היה פעיל כאדמו"ר של חצר חסידית, כראש ישיבה ומחנך, ובתחום הציבורי. בעקבות מלחמת העולם הראשונה העביר את חצרו לוורשה, אם כי המשיך לשמור על נוכחות גם בפיאסצנא, שם אף התגורר למשך מספר חודשים מדי שנה. הוא הקים את ישיבת 'דעת משה' בוורשה בשנת תרפ"ג (1923) ועמד בראשה עד מותו. בתוך ורשה הוא גם היה חבר פעיל ב'אגודת ישראל', והשקיע אנרגיה רבה למאבק בהתעוררותה של

1 מאמר זה מבוסס על פרק בעבודת המחקר שלי, "בין משיחיות לנבואה: חסידות ונבואה על פי הרבי מפיאסצנא" (רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן, 2007), עמ' 253-260 (להלן: "בין משיחיות לנבואה"). על 'התבודדות' במקורות הקבליים המוקדמים יותר, ראה שם: 253-254. המאמר הנוכחי פורסם לראשונה באנגלית בשם "Pouring out Your Heart: Rabbi Nachman's Hitbodedut and its Piaseczner Reverberations", *Tradition; a Journal of Orthodox Jewish Thought*, 47:3 /2014, pp. 57-65. תודה רבה לרב שלום (מתן) שלום שתרגם את המאמר לעברית. עדכנתי את המאמר ע"פ המחקר הנוכחי.

2 מבוסס על "בין משיחיות לנבואה", עמ' 1-4, והמקורות שהובאו שם בהערות 1-11. כיוון שמוקד היצירה שלנו הוא על הרב קלונימוס שפירא, לא נדון כאן בביוגרפיה של ר' נחמן, שעליה נכתב רבות. ראו למשל, אברהם יצחק גרין, "בעל הייסורים: פרשת חייו של ר' נחמן מברסלב", תל אביב, 1981.

תופעת החילון, וחילול שבת בפרט. בשנת תרצ"ב (1932) פרסם את ספרו 'חובת התלמידים', שהפך במהרה לקלאסיקה של המשנה החינוכית החסידית. כל כתבי היד האחרים ששרדו התפרסמו רק לאחר המלחמה.

בתחילת השואה רוב משפחתו נהרגה, והוא נשאר לבד בגטו ורשה (עם בתו שלאחר מכן נרצחה), שם הוא מסר את דרשותיו שבסופו של דבר התפרסמו בספר 'אש קודש'. הוא נהרג בחשוון תש"ד (נובמבר 1943), אך נחלקו החוקרים לגבי מקום מותו. בשני העשורים האחרונים, כתביו החלו ליהנות מפופולאריות רבה בחוגים רחבים, והוא גם זכה לתשומת לב אקדמית משמעותית.

דעיכת החסידות הפולנית במאה העשרים ותגובת הרב שפירא³

באופן כללי, ניתן לחלק את החסידות הפולנית לשתי מגמות עיקריות. הראשונה היא האסכולה "הפופולרית" המיוצגת על ידי ר' אלימלך מליז'נסק (תע"ז-תקמ"ז; -1717 1786), תלמידו ר' יעקב יצחק הורוביץ, "החווה" מלובלין (תק"ה-תקע"ה; -1745 1815), ותלמידו של החווה. האסכולה הזאת שימרה וטיפחה מגמות מיסטיות ומאגיות במסגרת ה"צדיקות", וכוללת את הנהירה ההמונית של חסידים לחצרות של האדמו"רים שלהם. שם, באווירה של תפילה אקסטטית, הם ציפו לקבל, לא רק הדרכה רוחנית, אלא גם הצלחה חומרית בתחומים של "בניי חיי ומזוני" (ילדים, בריאות ופרנסה). גישה זו אותגרה ב"מרד" המפורסם של 'היהודי הקדוש' ר' יעקב יצחק רבינוביץ מפרשיסחה (תקכ"ו-תקע"ד; 1766-1813), תלמיד בולט של החווה מלובלין. האסכולה שלו ניסתה ליצור אחווה חסידית אליטיסטית המדגישה את לימוד התורה והאמת הפנימית, תוך כדי העברת הדגש מן תפקידו של הצדיק כבעל מופת ומטיף לחוויות של אקסטזה.⁴

3 החסידות בפולין זכתה לכמות אדירה של מחקר אקדמי. לעיון נוסף הקורא מופנה לעבודות הבאות: גדליה נגאל, "מבוא" לספר נועם אלימלך (ירושלים, תשל"ח, עמ' 9-123), מגדל פייקאו', "חסידות פולין: מגמות רעיוניות בין שתי המלחמות ובגורות ת"ש-תש"ה ("השואה") (ירושלים, 1990); צבי מאיר רבינוביץ, "בין פשיסחא ללובלין: אישים ושיטות בחסידות פולין" (ירושלים, 1997); יצחק אלפסי, "החווה מלובלין: ר' יעקב יצחק הלוי הורוביץ", (ירושלים, 2006); אוריאל גלמן, "השבילים היוצאים מלובלין: צמיחתה של החסידות בפולין", (ירושלים, תשע"ח).

4 להבנה אחרת בחסידות פרשיסחה ראה ציפי קויפמן, "'והנה בקהלת מהביל הכל ובשיר השירים היפוך מזה": לדרכו של ר' שמחה בונים מפשיסחה", תרביץ פב, ב (תשע"ד), עמ' 322-335.

ר' קלונימוס שפירא לא היה רק צאצא ישיר של מנהיגי האסכולה הראשונה; הוא גם היה היורש הרוחני שלהם. בכל עבודותיו הוא מצטט אותם בהרחבה, ולעולם לא מזכיר את ספרי אסכולת פשיסחא, ולו פעם אחת.⁵ אמנם ניתן לטעון כי גם הוא ממתן את תפקיד ה"צדיק", והעדיף את המונח הניטרלי יותר "רבי", אך ככל הנראה הדבר נבע מהתחושה שלו שבתקופה העכשווית, האדמו"רים לא היו באותה הרמה הרוחנית כמו של הדורות הקודמים - ולא בגלל שום קושי מהותי בתפקיד המיסטי-ניסי של הצדיק של פעם. למעשה, הוא טיפח מאוד את המגמה המיסטית בחסידות, וכמו אבותיו ראה את ה'רבי' כאחראי לצרכים החומריים והרוחניים של חסידיו.⁶

בעיני ר' קלונימוס מצב החסידות בפולין לאחר מלחמת העולם הראשונה היה בעייתי מאוד. האתגרים של המודרניות והעיור, עם הפיתוי של הסוציאליזם החילוני והצינונות, החלו לעורר הרס וחורבן בקהילה החסידית, וכתוצאה מכך עריקתם ונשירתם של צעירים רבים משורות החסידות. בנוסף, העוצמה הרוחנית הייחודית והלהט המיסטי של החסידות המוקדמת במידה רבה אבד, החסיד הממוצע כבר לא הבין מה החסידות נועדה להיות, מלבד דגש על לבוש מיוחד, ומאפיינים חיצוניים אחרים. על רקע זה עולה חלק גדול מתפקידו החינוכי והרוחני של ר' קלונימוס: הוא בביורו ראה את עצמו כרפורמטור ומהפכן חסידי המנסה להחיות את כל קהילה החסידית ולהחזיר אותה לדרך הבעל שם טוב כפי שהוא הבין זאת.⁷ חלק מן תחייה רוחנית זו הדגישה טכניקות מיסטיות כגון מדיטציה, אשר התבודדות היא אך דוגמה אחת לכך.

התבודדות של רבי נחמן

רבי נחמן מברסלב (תקל"ב-תקע"א; 1772-1810) הוא ללא ספק אחד מרבני החסידות הבולטים בהיסטוריה. בניגוד לאיקונוקלסט הנרדף שהיה בחייו, ר' נחמן הוא כיום אייקון תרבותי מרכזי בכל חלקי העולם היהודי (ואפילו מעבר לכך). העניין ביצירותיו ובעלייה לרגל לקברו באומן הם רק אינדיקטורים חלקיים לאופן השפעתו.⁸

5 לפני כמה שנים פורסם מכתב שכתב ר' קלונימוס בספר גנוזי יהודה (יחיאל גולדהבר, וחנניה דב לייכטאג, עורכים, ניו יורק, תשס"ג), הוא מזכיר בהקשר שלילי בהחלט, את חסידות קוצק, ענף בולט של אסכולת פשיסחא.

6 ראה "בין משיחיות לנבואה", עמ' 118-148.

7 ראה ר' קלונימוס "חובת התלמידים", ורשה 1932, עמ' 5-16; עבודתי "בין המשיחיות לנבואה", עמ' 15-32. למבט שונה במקצת ראו דניאל רייזר, "המראה כמראה: טכניקת הדמיון במיסטיקה היהודית במאה העשרים" (לוס אנג'לס, תשע"ד), עמ' 116-120.

8 על כך ראה מאמרי: [בעמוד הבא]

אחת מהפרקטיקות הרוחניות המרכזיות בשיטתו של ר' נחמן היא ה'התבודדות', במשמעות של להיות לבד עם עצמו, היא טכניקה מדיטיבית בה החסיד מנהל דיאלוג ושיח חופשי עם אלוקים בשפתו שלו.⁹ כפי שנראה ונמחיש בהמשך, היבטים מסוימים של תורתו של ר' נחמן בנושא ה'התבודדות', צצו מחדש גם אם בעדינות ומתוך הצנעה והסתר ועם הבדלים משמעותיים, בתחילת שנות המאה עשרים בכתביו של ר' קלונימוס.¹⁰

ההנחיה העיקרית של ר' נחמן בנושא שיטת ה'התבודדות', מצויה בחיבורו 'ליקוטי מוהר"ן'. רעיונות אלה פותחו מאוחר יותר בקונטרס 'השתפכות הנפש' מאת ר' אלתר טפליקר. להלן אחד התיאורים של רבי נחמן על תרגול ההתבודדות:

ההתבודדות הוא מעלה עליונה וגדולה מן הכל. דהינו לקבע לו על כל פנים שעה או יותר להתבודד לבדו באיזה חדר או בשדה, ולפרש שיחתו בינו לבין קונו בטענות ואמתלאות בדברי חן ורצוי ופיוס, לבקש ולהתחנן מלפניו יתברך, שיקרבו אליו לעבודתו באמת. ותפלה ושיחה זו יהיה בלשון שמדברים בו, דהינו בלשון אשכנז [= יידיש] (במדינתנו). כי בלשון הקדש קשה לו לפרש כל שיחתו... מחמת שאינו מרגל כל כך בהלשון... אבל בלשון אשכנז - שמספרים ומדברים

"Between Esotericism and Existentialism: Recent Israeli Writing on R. Nachman of Breslov"

Tradition; a Journal of Orthodox Jewish Thought 49,4 (2016) pp. 97-105.

למרות מרכזיותו של נוהג זה בכתבי ברסלב, לא הוקדשו אליו דיונים כמעט במחקרים האקדמיים של חוקרים כמו יוסף וייס, מנדל פייקאו' ואברהם יצחק גרין. יוצא דופן הוא צבי מרק, 'מיסטיקה ושיגעון ביצירת ר' נחמן מברסלב' (תל אביב, תשס"ד, עמ' 235-238). מצד שני נדונו בפירוט ביצירות חסידיות פנימיות, כמו אריה קפלן, "מדיטציה יהודית: מדריך מעשי", (תל-אביב, תשנ"ח, עמ' 93-99), ועוזר ברגמן, 'המקום בו מתחברים שמים וארץ': מדריך להתבודדות על פי תורתו של רבי נחמן מברסלב', [אנגלית] (ירושלים / ניו יורק, 2006).

עיקר המחקר על הרבי מפיאסצנא התרכו בכתבי תקופת השואה שלו, שנאספו בספר אש קודש. למידע ביוגרפי קל וביבליוגרפי ראו פולין נחמיה, 'האש הקדושה: תורתו של הרב קלונימוס קלמן שפירא, האדמו"ר מגטו ורשה', [באנגלית] (ניו ג'רזי - ירושלים, 1999), עמ' 14-1, לשם, "בין משיחיות לנבואה", עמ' 1-32, רון וקס: להבת אש קודש (אלון שבות, 2010). על טכניקות המיסטיות של הרב שפירא ראו גם יונתן גארב, 'טראנס שמאני וקבלה מודרנית', [באנגלית] (שיקגו, 2011), עמ' 115-118, דניאל רייזר, (ראה הערה 7), עמ' 182-107, והנ"ל "מבוא" ל"דרשות משנות הזעם" (ירושלים, תשע"ז, עמ' 13-80 על טכניקות המדיטציה שלו ראו גם תומר פרסיקו, 'מדיטציה יהודית: התפתחותה של תרגולת רוחניות מודרנית ביהדות זמננו' (תל אביב, תשע"ו, עמ' 161-200).

בו... יכול לפרש כל שיחתו. ואת כל אשר עם לבבו ישיח ויספר לפניו יתברך: הן חרטה ותשובה על העבר, והן בקשת תחנונים לזכות להתקרב אליו יתברך מהיום ולהלאה באמת, וכיוצא בזה כל חד לפום דרגה. ויזהר מאד להרגיל עצמו להתמיד בזה מדי יום ביום שעה מיחדת כנ"ל, ושאר היום יהיה בשמחה כנ"ל. והנהגה זו הוא גדולה במעלה מאד מאד, והוא דרך ועצה טובה מאד להתקרב אליו יתברך... כי כלם יכולים לנהג הנהגה זו, ועל ידי זה יבואו למעלה גדולה. אשרי שיאחז בזה. (ליקוטי מוהר"ן, תניינא כה)

לדברי ר' נחמן, התבודדות, על אף שהיא בלתי פורמלית בתוכן ובסגנון, הופכת ליותר "רשמית" בכך שמונחים לתרגל אותה כל יום, בשעה קבועה, למשך שעה לפחות. לדברי צבי מרק, מן ההכרח להחשיב את ההתבודדות כטכניקה מיסטית. בשלב הראשון דן החסיד ברצונו לשפר את מידותיו. לאחר מכן זה מוביל לשלב המיסטי האינטנסיבי יותר, שמגיע לשיאו ב'ביטול הגשמיות', ובסופו של דבר באיחוד המיסטי וההתעטפות בתוך האלוקות.¹¹

האדמו"ר מפיאסצנא

במאה העשרים שיטה זו הדהדה, עם הבדלים, בפרקטיקות המיסטיות של ר' קלונימוס. אף על פי שר' קלונימוס לא תמיד משתמש במונח 'התבודדות', אנו רואים בבירור את המרכיבים של התרגול הברסלבי בכמה קטעים מכתבי ר' קלונימוס. ובעוד שר' קלונימוס מעולם לא מזכיר את ר' נחמן או יצירות כלשהן של ברסלב, ברור שהוא למעשה הושפע ממנו עמוקות.¹² הבה נבחן כמה קטעים כאלה.

11 מיסטיקה ושיגעון, הנ"ל הערה 9. מעניין להשוות זאת עם טכניקה מדיטיבית אחרת של ר' קלונימוס, 'ההשקטה', המופיע ב"דרך המלך" (ירושלים, 1991), 406-407. שבה יש דגש על עבודה על המידות השזורה במרקם של החוויה המיסטית. על ה'השקטה' ראו "בין משיחיות לנבואה", 247-253, וקס "להבת אש קודש" עמ' 17-181, רייזר "המראה כמראה", עמ' 221-218, פרסיקו, "מדיטציה יהודית", עמ' 184-186.

12 ראו "בין משיחיות לנבואה", עמ' 45-46, שם מצוטט מנדל פייקאו' שכותב כי: "אין ספק שהאדמו"ר מפיאסצ'נה הכיר את יצירותיו של ר' נחמן", עמ' 122. בנוסף העותק האישי של ליקוטי מוהר"ן של ר' קלונימוס, מוחזק בחדר הספרים הנדירים של ספריית אוניברסיטת בר אילן (תודה לפרופ' צבי מרק על שהפנה את תשומת ליבי לכך). לאחרונה הובא לתשומת ליבי ע"י ידידי חסיד ברסלב הרב שמואל תפלינסקי, כי בספר פרי עבודתם של חסידי ברסלב 'שבחו של צדיק' (ירושלים, 2008), עמ' 146, ישנן עדויות לכך שר' קלונימוס למד בהרחבה מהחיבור הברסלבי 'השתפכות הנפש', העוסק כולו בנושא של ה'התבודדות'. 'הרה"ק מפיאסצ'נע זצ"ל הי"ד, רגיל היה ללמוד רבות בספר הקדוש 'השתפכות הנפש' שנכתב על

ביצירתו הראשונה של ר' קלונימוס, 'בני מחשבה טובה', אנו קוראים כך:

וכשמרגיש איזה מין של שבירת הלב אפילו מצרכי גופו, ילך תיכף הצידה ויעמיד עצמו אל הכותל ויאמר איזה קאפיטלאך [-פרקי] תהילים, ויותר טוב לומר קאפיטיל [-פרק] שהוא מענין המאורע שלו ולפי דאגתו... ולא שיבא פתאום מן השוק וידבר דיבורים בלא לב ובלא מוח, רק יתבונן קודם בדאגותיו, דאגות אלו המונעים אותו ומצערים לו כ"כ הרבה, ואל מי ילך ומי יושיעהו, אם לא הקב"ה הכל יכול אב הרחמן, והוא מתקרב עתה לפני כסא כבודו ובמחשבתו מצייר את כבוד ד' שעומד הוא לפניו ית' ומתחנן... ואחר שאומר את הקאפיטיל [-הפרק] תהילים, יתפלל בפיו 'בכל לשון שהוא שומע', כפי העולה על רוחו, ומן דבור לדבור ומן תיבה לתיבה, ירגיש שמוחו ומחשבתו מתחזקים ועולים, ומעט מעט הוא עוזב את צרכי גופו, וצעקה מתפרצת מעומק לבו: 'רבש"ע קרבני אליך, טהר אותי, העלה אותי מכל דאגות אלו, כדי שאוכל להיות קרוב אליך... ועכשיו ישמח על כי ד' עמו... ובכל היום ירגיש אחר תפלה זו מין עונג רוחני, עונג של טהרה, נפשו היתה בגן עדן היום ומי ידמה לה ולשמחתה.

(בני מחשבה טובה, ט. (תל אביב: ועד חסידות פיאסצנה, 1973), 23-24)¹³

כאשר אנו מנתחים את הגרסה להתבודדות של האדמו"ר מפיאסצנא, מתבררות מספר נקודות: ראשית, התבודדות היא בתגובה לרגש קיים, ולמצב הנגרם על ידי אירועי חיי היומיום, חיובי או שלילי. זה לא מפתיע כאשר לוקחים בחשבון את העובדה כי ר' קלונימוס בדרך כלל רואה בכל חוויה רגשית הזדמנות להתקרב לאלוקים.¹⁴

עם זאת, יש גם הבדל משמעותי בין ה'התבודדות' של ר' נחמן לזו של ר' קלונימוס: עבור ר' נחמן, 'התבודדות' מתבצעת בהקשר של הוראות די פורמליות: שעה אחת ביום, בשעה קבועה, רצוי בהתייחדות בחוץ או הסתגרות בחדר סגור. ר' קלונימוס מעניק הדרכה הרבה פחות פורמלית, מוגבלת להמלצה לקרוא פרקי תהילים ולהתפלל תפילה אישית בשפה המדוברת מתוך התרכזות. מלבד הפניה אל הקיר כדי להתרכז,

ידי החסיד הנוודע רבי משה יהושע בז'ליאנסקי הי"ד מטעפליק - שנודע בכינוי ר' אלטער טעפליקער. ובן אחיו האדמו"ר ר' אלימלך מפיאסצנע - גראדז'יסק זצ"ל סיפר, כי כה שגור היה אצל דודו הקדוש ללמוד בספר זה, עד שהיה משושף מרוב השימוש". מקור זה מספק עדויות טקסטואליות נוספות הקושרות את ר' קלונימוס עם לימוד דרכי העבודה של ברסלב בכלל ושל התבודדות בפרט.

13 בספר הכשרת האברכים (ירושלים: תשכ"ב, עמ' 48), ר' קלונימוס מפרט מספר של פרקי תהילים המתאימים למצבי רוח שונים.

14 בני מחשבה טובה, ט, עמ' 21.

אין שום הצעה או הנחיה למקום, זמן או תדירות מיוחדים. בעוד שהתבודדות היא ללא ספק שיטה עוצמתית לעבודת ה' שיש לנצל אותה, לדבריו, היא אינה חלק מ'העבודה' היומית של החסיד.

בנוסף, בעוד שצרכיו הגשמיים של האדם יכולים לשמש כטריגר למצב הרגשי שמקל על ה'התבודדות', אנו לא מוצאים כי צרכים אלה הופכים לתוכן המדיטציה, כפי שאכן נהוג בברסלב.¹⁵ במקום להתפלל שאלוקים יענה על צרכיו הגופניים של האדם, התפילה מכוונת לתנועה העוברת מהפיזי אל ההתקרבות לאלוקים.

לסיכום, התהליך כולו, במיוחד בהקשר של שבירת הלב, מתחיל באמירת תהילים, ואחריו תפילה אישית המבטאת את תחושת השבר של החסיד. זו, בתורה, מובילה לבקשה לקרבה לאלוקים, ולבסוף לתחושת הנאה רוחנית, שנועדה להימשך לאורך היום.

בחזרה לדבריו של ר' נחמן, אנו מוצאים תהליך דומה גם בגרסתו, כפי שהוא מורה לחסיד:

ולפרש שיחתו בינו לבין קונו בטענות ואמתלאות בדברי חן ורצוי ופיוס, לבקש ולהתחנן מלפניו יתברך, שיקרבו אליו לעבודתו באמת. ותפלה ושיחה זו יהיה בלשון שמדברים בו... ואת כל אשר עם לבבו ישיח ויספר לפניו יתברך... בקשת תחנונים לזכות להתקרב אליו יתברך מהיום ולהלאה באמת... ושאר היום יהיה בשמחה.

(ליקוטי מוהר"ן, תניינא כה)¹⁶

אבל, על אף הדמיון שביניהן, עדיין קיימים שני הבדלים עיקריים בין ההתבודדות של ר' נחמן ובין זו של ר' קלונימוס. ראשית, אצל ר' נחמן קיימת תבנית פורמלית לתרגיל; שעה כל יום ובשעה קבועה. אצל ר' קלונימוס, לעומת זאת, ההתבודדות היא מאורע ספונטני, תגובה למצב הרוח של החסיד. בנוסף לכך, אצל ר' נחמן, תוכן ההתבודדות יכול להיות מרוכז בצרכים הגשמיים של החסיד, מה שאין כן עבור ר' קלונימוס, ששם דגש רק על בקשת הקרבה לה'.

15 ראו, למשל, השתפכות הנפש עמ' 63 (ירושלים, 1974), שם כתוב כי אחד צריך להתפלל על בגדים קרועים, ולכל עניינים דומים, גדולים או קטנים. ראו גם את המקורות המצוטטים ב"בין משיחות לנבואה", 255, הערה 844.

16 ראה גם שיחות הר"ן, ח"א מא. באשר לשימוש בפרקי תהילים בהתבודדות על ידי שני האדמו"רים, ראה "בין משיחות לנבואה", עמ' 254-256.

דיונים אחרים בנושא התבודדות ניתן למצוא ביומנו הרוחני של ר' קלונימוס, 'צו וזרוז', נתבונן בקטע אחד שמוסיף כמה נקודות חדשות:

אם לא טעמת עוד את טעמה של תפלה כשהיא נקיה מן בקשת צרכיך, אם לא בכית עוד בספרך שבחי ד'... אז בכיתך שאתה בוכה בעת בקשת צרכיך בלבד... נראות בשמים כמעשה ילדות, הבוכה ומבקש שעשועים ואגוזים. עשה זאת איפוא, עזוב על שעה או שתיים את העולם ושאוונה... והתבודד יחידי, ואם אי אפשר לך לך היערה, והיו רואה את עצמך ליצור תם פשוט בין יצורי ד'. ויחד עם השמש והירח, הצפורים וכל עצי היער לשיר לפני ד', באת לגלות ולמלא את כל העולם מגדולתו יתברך.

(צו וזירוז יח, מהדורת תשס"א, עמ' שלו)

בנוסף לשימוש המפורש במילה 'התבודדות' כאן, ניתן לציין גם את הזלזול העז בבקשות אישיות כנקודה המהותית בתפילה. זלזול זה עומד בניגוד מוחלט לעמדה המיוחסת לר' נחמן - כי יש לבקש את השם לכל צרכי העולם, לא משנה כמה הם קטנים.¹⁷ חידוש נוסף כאן הוא ההנחיה המפורשת ללכת ליער למדיטציה יחד עם כל הטבע, המהווה מאפיין מרכזי בהתבודדות הברסלבית. מילותיו של ר' קלונימוס כאן מזכירים את האמירה הידועה של ר' נחמן: "דע, כשאדם מתפלל בשדה, אזי כל העשבים כולם באין בתוך התפילה ומסיעין לו, ונותנים לו כוח בתפילתו" (ליקוטי מוהר"ן, תניינא יא).¹⁸

17 ראו ר' יצחק הוטנר, פחד יצחק - אגרות וכתבים, (ניו יורק, 1991), עמ' 332, הכותב כי תחושת הקרבה לאלוקים בתפילה שאינה מקובלת, היא לא פחות מאשר תחושת קרבה לאלוקים בתפילה מקובלת. ר' קלונימוס מדגיש בעקביות את חווית הקרבה לאלוקים בתפילה על פני "התוצאות". ראו למשל חובת התלמידים, 52-53. מצד שני, ר' נחמן שם דגש רב גם על "תוצאות" התפילה. ראו למשל ליקוטי עצות, תפילה. לניתוח מפורט של הדיון הנוגע ללגיטימיות של עתירה בתפילה בחסידות קדומה, ראו רבקה שץ-אופנהיימר, "החסידות כמיסטיקה: יסודות קוויאטיסטיים במחשבה החסידית במאה ה"ח", (ירושלים, 1968), עמ' 88-91, לואיס ג'ייקובס, "תפילה חסידית" [אנגלית], (לונדון / וושינגטון, 1993), עמ' 23-33. ג'ייקובס דן בקטע מצו וזירוז בעמ' 32-34.

18 עוד סיפר לי שלום (מתן) שלום (מתרגם המאמר) אשר אוסף עדויות רבות עבור כתיבת ביוגרפיה אודות הרבי מפיאסצנא: "הרב אברהם המר בנו של ר' אליהו המר אחד מחשובי חסידי פיאסצנא, העיד בפני דבר פלא (25.08.2019). בשיחותיו המרובות עם ר' אלימלך בן פורת חסיד-ותיק של הרבי מפיאסצנא, ר' אלימלך נהג לציין כי הרבי היה יוצא בכל שבוע לשדה בכדי להתבודד, ולקוח עמו את אלימלך. בדרך הרבי היה משוחח ומדבר, בתחילה חשב

בקטע אחר ב'צו וזירו' (בני מחשבה טובה, עמ' 57) ר' קלונימוס מציע לאנשים הסובלים מקשיים ובעיות רוחניות לדון בהם עם חבר קרוב, נוהג שהוא מציין במקום אחר במסגרת עבודה רוחנית קבוצתית של 'חבורה'. בהקשר כאן לעומת זאת העצה מקבלת תפנית מפתיעה:

והאם יש לך אוהב וְרַע כאביך שבשמים... הסתר את עצמך בחדר מיוחד אם אפשר לך, ואם לאו הסב פניך אל הקיר, וצייר ממחשבתך שאתה עומד לפני כסא כבודו יתברך, ושופך לפניו את לבך בשיח ותפלה כזו שעולה על לבך בכל לשון שאתה שומע.

(צו וזירו אות ד', עמ' שכו)¹⁹

בקטע זה אנו מגלים כי החבר-המייעץ האנושי שר' קלונימוס מתעקש עליו במקום אחר²⁰ מוחלף למעשה על ידי היועץ האלוהי. שוב ר' קלונימוס מורה לחסיד להתבודד, רצוי בחדר מיוחד, ולפנות לאלוקים בתפילה אישית בשפה המדוברת במקום, בדומה להתבודדות הברסלבית. כאן ר' קלונימוס אפילו מציע גרסה אפשרית של תפילה כזאת, אבל רק כדוגמה; בסופו של דבר עדיף לאדם להמציא ולחדש לעצמו תפילה במילותיו הוא.²¹ גם בדוגמה זו, המוקד העיקרי הוא ברצון להתקרב לאלוקים.

ר' אלימלך כי הרבי משוחח עמו, אך לאחר זמן זיהה כי הרבי לא דיבר איתו, אלא פנה לה', משכך הפסיק אלימלך להפריע לרבי בדרך כדי שלא להפסיקו.

גם בעדות זו אנו מוצאים את ההשתדלות של הרבי לקיים את ההתבודדות בשדה, בדומה להדרכתו של ר' נחמן. דבר נוסף העולה הוא נושא השיחה הפשוטה עם ה' בלשון מדוברת, וכאמור אף עניין זה מהדרכותיו של ר' נחמן. עניין זה מבצבץ בין השיטין של הסיפור ומוכן מתוך כך שר' אלימלך העיד כי בתחילה טעה לחשוב שהרבי משוחח איתו, ורק לאחר זמן זיהה כי מדובר בשיחתו של הרבי עם אלוהיו. טעות זו יכולה להתרחש רק אם לשונו של הרבי בשיחתו הייתה אכן בלשון הרגילה בפיו בשפת היידיש, ולא בשפת התפילה העברית.

19 על הדמיית העמידה מול כסאו של אלוקים ראה "בין משיחיות לנבואה", עמ' 177-188. ראה גם צבי לשם, "ראיית ה' כאמצעי לכוונה ודבקות בתפילה ולמימוש החזון החסידי של ר' קלונימוס קלמיש שפירא מפיאסצנא", מורשת ישראל ג, 1 (תשע"ה), עמ' 86-108.

20 צו וזירו אות ד', (עמ' שכו-שכו): "אם יש לו אוהב וְרַע והוא מתמרמר לפניו על דאגתו ומקים בזה דאגה בלב איש ישיחנה לאחרים".

21 תפילות אישיות, לא פורמליות מסוג זה, חלקן בעברית וחלקן ביידיש, פזורות בכל כתיב ר' קלונימוס. לרשימה שלהן, ראה "בין משיחיות לנבואה", עמ' 260, הערה 860.

מסקנות

לסיכום, אף שר' קלונימוס אינו מזכיר במפורש את ר' נחמן או את כתביו, ולא תמיד משתמש במונח הטכני 'התבודדות', ברור הן מהעדויות הטקסטואליות והן מעדות חיצונית כי ר' קלונימוס היה בקי היטב בספרות ברסלב: בספרות הכללית ובמיוחד בספרות בנושא ההתבודדות. הוא בחר לאמץ את ה'התבודדות' תוך כדי שינוי היבטים מסוימים בה כדי להתאים אותה יותר לתרגולים הרוחניים המיסטיים שלו, תערובת ייחודית שמקורה במספר מערכות חסידיות קודמות שנבדלות מאוד מחסידות ברסלב.²² למרבה הצער, אנחנו לא יכולים לקבוע בוודאות מדוע ר' קלונימוס מעולם לא התייחס לר' נחמן מלבד העובדה כי בזמנו (בניגוד להיום) חסידי ברסלב היו מורכבים מקבוצה יחסית שולית ושנויה במחלוקת במידת מה.²³ פעם שאלתי שאלה זו את הרבי מפיאסצנא הנוכחי, ר' קלמן מנחם שפירא. על כך ענה לי שיש דמיון רב בין השניים, לפי דבריו ר' קלונימוס בוחר שלא להזכיר את ר' נחמן מפאת ניסוחיו הקיצוניים והרדיקליים. במקום זאת הוא הציע לקוראיו 'גרסה מתונה' יותר, שהרב קלמן שפירא כינה אותה "ברסלב בהיתר".

22 ר' קלונימוס הושפע בעיקר מאבות אבותיו שלו ר' אלימלך מליז'נסק, החוזה מלובלין, המגיד מקוֹוֹנִיץ ובעל המאור ושמש. השיטה שלו היא גם סינתזה של חסידות חב"ד וקרלין. ראו: "בין משיחיות לנבואה" עמ' 114-117, 264-267.

23 לגבי רדיפות חסידי ברסלב בתקופות שונות ראו יוסף ג. ווייס, "מחקרים בחסידות ברסלב", (עורך מנדל פייקאז), (ירושלים, 1974), עמ' 5-57, ודויד אסף, "נאחו בסבך, פרקי משבר ומבוכה בתולדות החסידות", (ירושלים, תשס"ו), עמ' 179-234.